

## AZ ERKÖLCSI RELATIVIZMUSRÓL

Szabó Zoltán  
Yale University

Az erkölcsi relativizmus nem más, mint relativizmus az erkölcsi kérdésekkel kapcsolatban. Relativizmus valamely kérdéssel kapcsolatban pedig az a nézet, hogy az adott kérdésre adott lehetséges válaszok ugyan igazak vagy hamisak, de nem objektíve azok.

**1. Nem minden erkölcsi relativizmus amit a konzervatívok nem kedvelnek**

„Manapság az oktatás feladatának különösen alattomos akadály a társadalmunkban és kultúránkban jelen lévő relativizmus tömeges jelenléte, amely semmit sem ismer el véglegesnek, végső kritériumként csak az ént hagyja meg a vágyaival. És a szabadság látszata alatt börtönné válik mindenki számára, mert elválasztja az embereket egymástól, és mindenkit a saját 'egójába' zár.”

XVI. Benedek pápa beszéde Rómában, 2005. június 6-án

Az, hogy semmi sem végleges nehezen értelmezhető állítás. Ha úgy értjük, hogy elvileg minden nézet cáfolható, akkor logikailag összeférhetetlen bármiféle relativizmussal: ha egy vélemény nem rendelkezik objektív igazságértékkel, akkor egyáltalán nem cáfolható.

Az, hogy a végső kritérium az én az ő vágyaival nem kevésbé homályos. Ha úgy értjük, hogy a legfőbb érték mindenki számára a saját vágyainak kielégítése, akkor logikailag független az erkölcsi relativizmustól. Mitöbb, a nézet legtöbb képviselője szerint ez objektív igazság.

„Közérthetően azt mondanám, hogy az erkölcsi relativista olyan valaki, aki úgy véli, hogy az erkölcsi ítélet egy adott személy szubjektív véleményének kifejeződése, és hogy azt nem lehet más pozícióból értékelni, mint a sajátjából. Tehát minden ítélet relatív az azt alkotó személy érdekeihez és pozíciójához képest, így végül nincs az egyénen kívüli pozíció, amelyből megítélhető lenne.”

Beszélgetés Roger Scrutonnal a budapesti Gerbeaud-ban, 2012. január 25-én

Tekintsük a 'Párizs kicsit több mint 1400 kilométerre van' mondatot. Ha ezt itt mondom, ítéletem igaz. Ha épp New Yorkból telefonálok Budapestre és arról próbálom meggyőzni a barátomat, hogy ne biziklivel menjen Párizsba, ugyanezzel a mondattal egyanezt az igaz ítéletet teszem. Egy ilyen ítéletet csak egy álláspontból lehet értékelni, de az álláspontnak nem kell az ítéletet hozó alany álláspontjának lennie. Ami még fontosabb, az ítélet nem szubjektív vélemény kifejeződése – objektíve igaz.

**2. A relativizmus alternatívái**

Felveszel egy darab édesgyökeret, megkóstolod, majd azt mondd: 'Ez az édesgyökér jóízű.' Mit jelent ez? És hogyan járul hozzá az 'jóízű' szó a mondat jelentéséhez?

### 2.1. Objektivizmus

A 'jóízű' olyan *tulajdonságot* fejez ki, amellyel a dolgok egyes személyek ízlésétől függetlenül rendelkeznek vagy sem. A mondat az adott kontextusban azt jelenti, hogy az általad megkóstolt édesgyökér rendelkezik ezzel a tulajdonsággal. (Ebből nem következik, hogy ez a tulajdonság független lenne attól, hogy általában milyenek az emberek. Az jóízűség lehet például az a tulajdonság, amivel azok a dolgok bírnak, melyek egy normális embernek normális körülmények között ízlenek.) Ízlelési tapasztalataink segítségével fedezzük fel, mi rendelkezik ezzel a tulajdonsággal és mi nem.

E nézet szerint az 'jóízű' szemantikailag az olyan szavakhoz hasonló, mint a 'piros'. Az, hogy valami piros-e, nem függ attól, hogy egyes személyek számára pirosnak tűnik-e; a színvak hibázik, ha saját vizuális tapasztalataira hagyatkozik. Az objektivisták úgy gondolják, hogy a szokatlan ízlésű embereknek hasonlóan alkalmazkodniuk kell.

### 2.2. Kontextualizmus

A 'jóízű' olyan *relációt* fejez ki, amely dolgok és tapasztalók között áll fenn. A mondat az adott kontextusban azt jelenti, hogy az édesgyökér, amit megkóstoltál, ebben a relációban áll viszonyban áll veled. Ami jóízű, mindig valakinek jóízű; ha az ízlést nem említjük, azt az a kontextus határozza meg, amelyben azt a valamit 'jóízűnek' nevezünk. Ízlelési tapasztalataink tehát meghatározzák, hogy valami jóízű-e. Az, hogy mi jóízű nem objektív, de az hogy mi jóízű egy adott személy számára egy adott alkalommal, az igen.

E nézet szerint a 'jóízű' szemantikailag az olyan szavakhoz hasonló, mint a 'hazai'. Ha egy terméket hazainak nevezek, egyetérthetsz velem akkor is, ha a termék számodra nem hazai. A kontextualisták szerint amikor én azt mondom, hogy az édesgyökér jóízű, te pedig azt, hogy nem az, akkor általában elbeszélünk egymás mellett – egyikünk sem tagadja azt, amit a másik állít.

### 2.3. Expresszizmus

A 'jóízű' melléknév a beszélő valamivel szembeni *hozzáállását* fejezi ki. A mondat nem mond semmit, ami igaz vagy hamis lehetne. Ennek megfelelően azzal, hogy valaki azt mondja, hogy valami jóízű vagy nem jóízű, nem kötelezi el magát semminek az igazsága mellett. Egyszerűen tetszésének ad hangot.

E nézet szerint a 'jóízű' szemantikailag az olyan szavakhoz hasonló, mint a 'hurrá'. Az expresszivistáknak (az objektivistákkal és a kontextualistákkal ellentétben) nehéz feladat az, hogy kidolgozzák az összes olyan mondat szisztematikus értelmezését, amely tartalmazza a 'jóízű' szót. Nem használhatják például a konjunkció vagy a

diszjunkció szokásos szemantikai szabályait, hiszen azok feltételezik, azt hogy az összekapcsolt mondatok igazságértékkel rendelkeznek.

## 2.4. Relativizmus

A relativisták egyetértenek az objektivistákkal abban, hogy a 'jóízű' egy tulajdonságot fejez ki, de nem értenek egyet velük abban, hogy mi kell ahhoz, hogy valaminek meglegyen ez tulajdonsága. A relativisták egyetértenek a kontextualistákkal abban, hogy ha valami jóízű akkor az mindig valakinek jóízű, de nem értenek egyet velük abban, hogy amikor valamit jóízűnek nevezünk, azt mondjuk-e, hogy az számunkra jóízű. A relativisták egyetértenek az expresszivistákkal abban, hogy amikor valamit jóízűnek nevezünk, akkor egy hozzáállást fejezünk ki, de nem értenek egyet velük abban, hogy csupán ennyit teszünk.

E nézet szerint a 'jóízű' szónak nincsenek világos szemantikai analógiái. A relativisták szerint a mondat azt jelenti, hogy az édesgyökér, amit megízleltél, rendelkezik azzal a tulajdonsággal, amit a 'jóízű' kifejez. De az állítás igazsága függ attól, hogy ki értékeli: ha az édesgyökér ízlik neked, akkor az állítás igaz a te értékelésed szerint, ha nekem nem ízlik, akkor az állítás hamis az én értékelésem szerint. Amikor te azt mondod, hogy az édesgyökér jóízű, én pedig azt mondom, hogy tévedsz, akkor valódi nézeteltérésünk van: én elutasítom azt az állítást, amit te elfogadsz. Mégsem téved egyikünk sem, mivel ez az állítás a te szemszögedből igaz, az enyéméből viszont hamis.

## 3. Az erkölcsi nézeteltérés jellege

Az erkölcsi relativisták általában úgy érvelnek, hogy erkölcsi kérdésekben feloldhatatlan nézetkülönbségek vannak, és e tény legjobb magyarázata az, hogy az erkölcsi ítéletek igazságértéke nem objektív. Az erkölcsi objektivisták tagadják az egyik vagy a másik állítást, gyakran mindkettőt. De van egy jobb érv az erkölcsi relativizmus mellett.

„...ha megtudjuk, hogy egy kannibálcsoport elfogta és megette egy hajótörés egyetlen túlélőjét, akkor a kannibálok primitív erkölcséről fogunk beszélni, és vadembereknek nevezhetjük őket, de nem fogjuk azt mondani, hogy nem lett volna szabad megenniük a foglyukat.”

Gilbert Harman, „In defense of moral relativism”

- (a) Szeretnénk azt mondani, hogy az állítás, miszerint az, amit a kannibálok tettek helytelen volt igaz. Vagyis el akarjuk utasítani az expresszivista nézetet, amely szerint azzal, hogy azt mondjuk 'Helytelen volt a hajótörés egyetlen túlélőjének megevése', csak egyfajta negatív hozzáállást fejezünk ki a kannibálok tettével kapcsolatban. Nem morgunk vagy szitkozódunk; egy állítást teszünk.
- (b) Szeretnénk azt mondani, hogy a kannibálok nem értenek velünk egyet. Vagyis el akarjuk vetni a kontextualista nézetet, amely szerint a 'Helytelen volt a hajótörés egyetlen túlélőjének megevése' mondat használatával mi azt állítjuk, hogy a cselekedet a mi elveink szerint helytelen volt, míg e mondat tagadásának

használatával a kannibálok azt állítják, hogy az ő elveik szerint nem volt helytelen. Nem beszélünk el egymás mellett.

- (c) Szeretnénk azt mondani, hogy a kannibálok nem hibásak azért, mert a saját nézetüket vallják. Vagyis el akarjuk vetni az objektivista nézetet, amely szerint a 'Helytelen volt a hajótörés egyetlen túlélőjének megevése' mondat használatával elkötelezzük magunkat amellett, hogy a cselekedet mindenki véleményétől független mércével mérve helytelen volt. A kannibáloknak semmi okuk nem volt arra, hogy ne úgy cselekedjenek, ahogy cselekedtek, tehát nem ők hibásak.

Jelentős különbségek vannak az erkölcsi és ízlelési relativizmus plauzibilitása között. Az utóbbi esetben van egyéni normánk, az előbbiben nincs. (Harman szerint az erkölcsi normák egy közösségen belüli konvenciók. Ez mindenféle problémát vet fel, amikor valaki több, egymásnak ellentmondó konvenciónak részese.) Az utóbbi esetben nem egykönnyen vitatható, hogy mik a normák, az előbbiben igen. (Az egyének mérvadóak saját ízlésüket illetően. Egy közösség erkölcsi normáinak megfogalmazása reménytelenül bonyolult dolog). Az utóbbi esetben van némi elképzelésünk arról, hogy milyen tények alapozzák meg a normát, az előbbiben nincs. (Az ízlést tapasztalatok alapozzák meg. Nincs egyetértés abban, hogy mi alapozza meg az erkölcsi normákat).

Amennyiben erkölcsi ítéleteink a racionalitáson alapulnak, remélhetjük, hogy objektív álláspontot képviselhetünk velük szemben. Ha ez nincs így, a kontextualista nézet meg minding valószínűbb lehet, mint a relativista.

#### 4. Mi a relatív igazság?

Az igazság fogalma definiálhatatlan, de megvilágítható az állításhoz (mint beszédaktushoz) fűződő viszonya alapján. Michael Dummett (és sokan mások) szerint az állítás az igazságra irányul, abban az értelemben, hogy az állítás központi normája az, hogy csak igazságokat próbáljunk állítani. Ez azonban nem általánosítható a relatív igazságra – az, hogy csak olyan állításokat próbáljunk tenni, amelyek saját szemponunkból igazak túlságosan gyenge norma.

A relativista válasz e kihívására az, hogy olyan norma valóban nincs, amely azt mondja meg, hogy milyen állítást tehetünk, de olyanok igenis vannak, melyik megmondják mit kell tennünk, ha már egyszer megtettünk egy állítást. Íme három norma, ami a relativista igazság melletti elkötelezettségnek tekinthetünk:

- i. *visszavonom* állításomat minden olyan jövőbeni szituációban, amelyben azt hamisnak ítélem,
- ii. *megindoklom* az állításomat minden olyan jövőbeni szituációban, amelyben azt igaznak ítélem,
- iii. *felelősséget vállalok* az állításom alapján végrehajtott cselekedtek következményeiért minden olyan jövőbeni szituációban, amelyben állításomat hamisnak ítélem.